

**REIVINDICANT EL PATRIMONI UB
EN LA RECERCA I LA DOCÈNCIA:
UN CAMÍ PLE D'OPORTUNITATS**

Presentació. La Jornada i Exposició en el marc de la Biblioteca de Reserva de la UB.

Neus Verger Arce

CRAI Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona

nverger@ub.edu

<https://ja.cat/GoogleScholarNeusVerger>

Per tal de presentar les Jornades *El fons antic amb perspectiva de gènere*, en primer lloc parlaré molt breument de la gestació del projecte, exposició i jornades, un exemple clar de la voluntat que tenim a la Biblioteca de Reserva per fomentar la participació externa, especialment des de l'àmbit acadèmic que ens envolta.

Com sabeu, les exposicions que darrerament fèiem al [CRAI Biblioteca de Reserva](#) venien acompanyades d'unes xerrades a la sala de manuscrits d'algun convidat que ens oferia una visió més profunda del tema. Ens va semblar una bona opció per donar més visibilitat a les exposicions i donar-los un valor afegit.

En el cas de l'exposició de [El Fons antic amb perspectiva de gènere](#), la idea va aparèixer de manera informal. La Mariela Fargas, professora de la Facultat de Geografia i Història i investigadora de l'àmbit familiar en l'època moderna, és una usuària entusiasta de la nostra biblioteca i en diverses converses, el tema de la dona com a possible projecte expositiu sorgia de manera repetida. En seguida vam pensar que seria una bona iniciativa, i en plantejar qui podria ser el convidat per acompanyar l'exposició, donat l'ampli abast de la temàtica, en seguida ens va proposar portar a terme unes jornades per poder donar veu a diferents especialistes en el tema de la dona, a part dels comissaris de l'exposició. És a ella a qui devem l'impuls i materialització de l'exposició i les jornades.

En primer lloc faré un petit apunt de l'exposició i després de les jornades, i a continuació parlaré una mica de la recerca en clau de gènere dins el fons antic. Per últim esmentaré alguns projectes que crec que són rellevants.

Quan vam començar a pensar en el fil argumental de l'exposició i el contingut de les vitrines, a part de la mateixa Mariela, i dins d'aquest esperit col·laboratiu, vam pensar en la participació de dues persones més, externes al CRAI, però usuàries de la Biblioteca de Reserva des de fa temps i interessades en el tema de gènere. En primer lloc amb Cristina Beltran, que actualment està cursant el doctorat en el programa [Estudis lingüístics, literaris i culturals de la UB](#), i en segon lloc, amb el Ramon Dilla, company de Relacions Institucionals de la UB, i gran coneixedor de la nostra col·lecció pel que fa a la figura femenina religiosa i la seva representació.

Des del mateix [CRAI Biblioteca de Reserva](#), vull destacar la participació de tres persones. En primer lloc, en Joan Miquel Oliver que dedica una vitrina a la mística femenina i en segon lloc, la Marina Ruiz Fargas, que en dedica una altra a les impressores Ibarra de

Cervera. També del CRAI Reserva, la Gemma Caballer ha estat l'encarregada de treballar el projecte des de la perspectiva del suport a la docència.

En plena gestació del projecte va irrompre la COVID-19 i les seves conseqüències, i per tant, vam haver de traspassar a la virtualitat tant l'exposició com les jornades.

Avui mateix (27 d'octubre del 2020) s'ha publicat [l'exposició virtual](#).

Després d'una primera part d'[introducció](#), l'exposició la vam organitzar en funció de les 6 vitrines que disposem, dividida en dos gran apartats: el primer dedicat al discurs sobre la dona en època moderna i el segon, dedicat a les dones pròpiament dites, com a creadores de la cultura escrita.

Dins cada vitrina ens trobem una explicació general i els llibres que les conformen.

Així, cito les vitrines i els seus responsables:

1. [La vida familiar de les dones](#) – Mariela Fargas
2. [Dona, educació i moral](#) - Mariela Fargas
3. [La construcció ideològica del cos femení al segle XVII](#) – Cristina Beltrán
4. [Dones en l'ofici del llibre: empoderament professional](#) amb dos espais diferenciats.
[El primer](#) dedicat a la impressora barcelonina Eulàlia Ferrer, vídua de Brusi, de la mà de Marta Ortega, que ha realitzat la tesi sobre aquesta impressora.
[El segon espai](#) dedicat a les Ibarra de Cervera, sota la responsabilitat de Marina Ruiz Fargas que ha comptat també amb la col·laboració d'Isabel Astals de la mateixa Biblioteca de Reserva i amb Natàlia Vilà que està portant a terme la tesi sobre la impremta i el comerç del llibre a la Cervera universitària.
5. [Religiositat femenina i activitat intel·lectual: autobiografies, traduccions i lectures](#) - Joan Miquel.
6. [Heroïnes celestials: la imatge de la santedat femenina](#) - Ramon Dilla

Per últim hem afegit una [selecció bibliogràfica](#) amb les aportacions dels ponents a les Jornades.

Sobre les [Jornades](#) que encetem, direm que tenen la voluntat de posar de relleu l'aprenentatge en clau de gènere, i, tot i que estan pensades especialment per als alumnes

de l'assignatura [Gènere i Història](#) del Departament d'Història i Arqueologia de la UB, podem dir que, donat el seu ampli abast, estan obertes a qualsevol persona interessada en la perspectiva de gènere en època moderna.

El programa es reparteix en 5 bloc temàtics. Després d'aquesta primera part introductòria que parla de la recerca i la docència des del patrimoni bibliogràfic de la Universitat de Barcelona, passem a les ponències pròpiament dites.

Evidentment, les convidades no vinculades a cap vitrina expositiva, van ser escollides per la Mariela, coneixedora dels estudis en curs en perspectiva de gènere i que en algun moment s'han basat en la nostra col·lecció de fons antic. Tot i així, donada l'amplitud del tema, la llista de participants hagués pogut ser més llarga.

A continuació faré una mica d'apunt sobre la recerca en perspectiva de gènere centrada en el fons de la nostra biblioteca i a continuació, la Gemma Caballer, us parlarà des del camp de la docència.

Com la majoria ja deveu saber, la col·lecció de llibre antic de la Universitat de Barcelona està formada, bàsicament, pels fons desamortitzats dels convents masculins de la província de Barcelona. Aquest origen li conforma un perfil força determinat, on les obres de caire religiós, en el sentit més ampli, tenen una gran representació. De tota manera, els convents rebien importants col·leccions de particulars, a la vegada que molts eren col·leccions obertes a la ciutat, per la qual cosa trobem nombroses obres llunyanes temàticament d'aquest nucli inicial, que ajuden a que la col·lecció tingui un caràcter multidisciplinari.

Si pensem una mica en la nostra col·lecció amb perspectiva de gènere, hem de tenir present, d'entrada, dos grans grups: els llibres escrits, manufacturats o llegits per dones i un segon grup format pels llibres que tenen un contingut en clau de gènere.

En primer lloc parlaré del primer grup, el que intenta estudiar l'abast del paper de les dones en el món de la cultura escrita d'un determinat lloc i/o d'un determinat període. L'eina essencial serà el catàleg, a partir del qual marcaré 3 eixos ben diferenciats:

- les dones com a autores,
- les dones com a impressores,
- i les dones com a propietàries de llibres.

En el nostre catàleg, les dones en aquests tres contextos hi queden representades, i per tant, es poden donar algunes xifres que ens confirmen l'ínfim paper de les dones en cada missió, dins un món majoritàriament masculí.

Començaré parlant de les impressores i antigues propietàries, ja que les seves dades queden recollides en les dues bases de dades [Marques d'impressors](#) i [Antics posseïdors](#). Les dues recullen els dos perfils d'autoritat, impressors i propietaris, i, a més de presentar les seves marques, es donen altres dades sobre la seva activitat i el seu perfil.

Tant els registres d'impressors com d'antics propietaris, són extraccions dels registres d'autoritat del catàleg en línia, sobre els quals no m'estendré, però que he de citar, ja que en ells s'inclou un camp específic pel gènere, masculí o femení.

De moment no és possible fer les cerques a través d'aquest camp, ni des de les bases de dades ni des del catàleg d'autoritats, però en ser una dada interna, els bibliotecaris que toquem les entranyes del catàleg, sí que podem fer una extracció que ens recuperi les dones impressores i les antigues propietàries al catàleg.

Aprofito aquesta ocasió, per donar una bona notícia: s'ha aprovat des del CRAI el traspàs d'aquestes dues bases de dades cap a una plataforma més moderna i operativa, a partir de la qual podrem filtrar les cerques per gènere. Aquesta ha estat una exigència nostra des del principi. Encara no puc donar data de la inauguració d'aquest nou entorn per les dues bases de dades, però sabem que serà durant el proper any 2021. Ja us ho farem saber.

Després d'aquest parèntesi, segueixo amb les dades que us havia promès.

Pel que fa als impressors, de 3.293 registres d'impressors personals d'entre l'inici de la impremta fins l'any 1820, només 184 són dones, i la majoria apareixen al peu d'impremta com a "vídues de" i el nom del marit. Tant la xifra, que representa un 6 % de la totalitat d'impressors, com aquesta menció vinculada a la figura masculina, ens parlen per si mateixes.

De tota manera, no podem oblidar que aquesta informació és l'extreta del peu d'impremta, i per tant, és la informació oficial. Els estudis arxivístics al voltant de les impremtes ens parlen ben sovint de la presència de les dones en l'activitat diària en els tallers. Per tant, quan parlem del paper de la dona, cal sempre tenir presents aquests dos contextos, per un cantó, l'oficial, de portes enfora, i per altre, l'intern o de portes endintre. Vull aprofitar l'ocasió per ressaltar la tasca de redacció dels registres d'autoritat d'impressores que fem

des de la biblioteca, on es porta a terme un esforç per desvetllar el nom de soltera de les dones impressores. La producció catalana d'impressos a Catalunya té una notable representació a la nostra col·lecció, i l'estudi a fons dels seus impressors ens donen un panorama per entendre l'activitat femenina dins aquest context. En la xerrada de la Marina Ruiz Fargas i la Natàlia Vila de més tard, podrem entendre millor un cas concret d'una impremta en mans femenines, les Ibarra de Cervera.

Sobre els antics posseïdors, els resultats que ens surten són els següents: de 1.342 registres d'antics propietaris individuals que tenen l'etiqueta de gènere, només 16 són dones, un 1'20 %. Aquestes dades sobre la lectura, de tota manera, cal estudiar-les i relacionar-les directament amb els orígens de les biblioteques. En el nostre cas, aquest baix resultat queda explicat en primer lloc perquè els llibres venen de convents masculins. De tota manera, la recerca del paper de la dona en la lectura dels nostres llibres, queda ben oberta. Passant ara a les dones autores, malauradament tenim diversos inconvenients per donar xifres i fer una comparativa entre homes i dones com s'ha fet en els impressors i antics posseïdors. No tots els autors tenen encara el seu registre d'autoritat i en cas de tenir-lo, no inclouen aquest camp de gènere.

De moment, el què s'ha fet és obtenir un llistat de les dones autores en el nostre catàleg, bàsicament d'àmbit català i hispànic, elaborat tant a partir de bibliografies i portals especialitzats, com a partir de cerques a partir de noms de pila femenins. És un fitxer d'ús intern que cal revisar i completar i que també posem a disposició dels investigadors que n'estiguin interessats.

Els resultats obtinguts de moment, són els següents:

82 dones autores de 450 edicions.

Us dono quatre pinzellades d'aquest resultat:

La dona amb més obres a la nostra col·lecció és Teresa de Jesús, amb 142 obres, seguida d'Hipòlita Rocabertí i Soler, amb 32 obres. Després ja venen algunes religioses i santes com Maria Jesús d'Ágreda, Santa Caterina de Siena o Santa Gertrudis. No podria ser d'una altra manera. També ara queda ben palesa la relació directe entre la naturalesa de la col·lecció pel que fa a l'autoria femenina i el seu origen conventual. En aquest sentit, l'espiritualitat femenina hi té una bona representació i durant les jornades, tindrem alguna intervenció que ens en parlarà. Molt després d'aquesta temàtica principal, ens trobem

obres literàries, tant poètiques com narratives i finalment, les obres que surten d'aquests àmbits són excepcionals: entre elles, trobem algunes biografies, llibres de medicina, cuina i economia domèstica, algun de física i algun altre d'educació i d'història.

Tal com he dit, no puc donar el nombre total d'autors de la col·lecció de llibres antics, i per tant tampoc el percentatge de dones autores respecte als autors masculins. Però sí que puc donar una xifra aproximada d'obres totals fins al 1820, entre manuscrits i impresos, actualment al catàleg en línia: més de 53.000. Per tant, si estem parlant de 450 obres escrites de mà femenina, el resultat esdevé un 0,85 per cent.

És evident que aquesta xifra s'ha de posar en quarantena, i, tal com he dit en el context de les dones antigues propietàries, cal contextualitzar-la dins el conjunt de la nostra col·lecció i la seva naturalesa.

Aquesta visió de conjunt de dones autores, impressores i lectores, només vol ser una pinzellada que doni una mica de llum sobre l'estudi del llibre antic amb perspectiva de gènere. Vull repetir, també, que són xifres d'una biblioteca en concret i que, per poder arribar a conclusions més generals, s'haurien de comparar amb altres biblioteques. Com podeu veure, el camp d'investigació és immens i encara hi ha molta feina per fer. Estarem encantats de poder donar un cop de mà des d'aquesta perspectiva del catàleg.

Sobre el segon grup que he esmentat abans, els llibres que ens parlen de les dones, no m'esplaiaré tant. És un terreny propi per als investigadors, historiadors, filòlegs, sociòlegs i antropòlegs, des de multitud de perspectives. En aquestes Jornades tindrem el plaer d'escoltar diverses intervencions.

De tota manera, vull aprofitar l'ocasió per mencionar la col·lecció d'[al·legacions jurídiques](#) inaugurarem dins el [BiPaDi](#) (Biblioteca Patrimonial Digital). És una documentació de la qual la Mariela ens en parlarà aquesta tarda, que desvetlla molta informació sobre el tractament de les dones a nivell legal i familiar durant l'Antic Règim. Ha estat, arran d'aquest projecte i de les classes que la Mariela porta a terme amb el fons de Reserva, que ha sorgit la necessitat de crear una col·lecció especial dedicada a aquesta documentació. Tenim més de 1000 al·legacions jurídiques i pensem que donar-los una entitat com a col·lecció especial i posar-la a l'abast a través del [BiPaDi](#), pot ser de gran ajuda als estudiosos d'aquest camp.

Per acabar, citaré alguns projectes interessants que tracten del fons antic en clau de gènere.

En primer lloc crec que és interessant citar-vos el recopilatori [*Mujeres en la Biblioteca Histórica*](#) de la [*Biblioteca Històrica Marqués de Valdecilla*](#), dins el seu bloc [*Folio Complutense*](#), on es recullen totes les notícies relacionades amb la dona, amb 82 entrades al mes d'octubre de 2020. Crec que val la pena entretenir-se una estona i veure les diferents iniciatives que inclou.

Dins el context de dones escriptores, crec que cal citar aquests 3 projectes:

- La base de dades: [*BIESES. Bibliografía de escritoras españolas*](#).
- L'exposició digital [*Tan sabia como valerosa. Mujeres y escritura en los siglos de oro*](#), portada a terme pel [*Centro Virtual Cervantes*](#).
- I el projecte en fase de desenvolupament [*WINK – Women's invisible inks*](#), amb seu al Departament de Filologia Anglesa de la UAB.

Dins un context més específic, crec que cal esmentar també [*Paisatges espirituals: Projecte sobre l'espiritualitat femenina*](#), de l'[*IRCVM*](#).

I per acabar, citaré alguns projectes al voltant de les dones impressores:

En primer lloc, i gairebé paral·lelament a aquest projecte, la [*Biblioteca de Catalunya*](#) ha portat a terme l'exposició [*Dones impressores al segle XVIII*](#), arran del 250è aniversari de la mort d'Isabel Jolis, impressora de Barcelona. La iniciativa inclou una exposició i una sèrie de xerrades, tres de les quals vull ressaltar degut a la seva relació amb el tema de les jornades d'avui, totes elles penjades al canal YouTube: [*Els dies i les hores d'Isabel Jolis*](#), a càrrec d'Immaculada Socías, [*Pioneres europees de la impremta \(segles XV i XVI\)*](#) a càrrec d'Eduard Botanch i [*La dona i la impremta en l'època de la Il·lustració*](#) a càrrec d'Albert Corbeto.

Seguint amb les dones impressores, crec que hi ha dues iniciatives més que cal mencionar: L'exposició *Muses de la impremta: la dona i les arts del Llibre* que va tenir lloc al Museu diocesà 2009-2010 i que compta amb un [*catàleg*](#) que esdevé una obra de referència del tema. El teniu inclòs a la [*bibliografia*](#) de l'exposició, i per últim, [*Mujeres impresoras: Guía de recursos bibliográficos*](#) de la [*Biblioteca Nacional d'Espanya*](#).

De moment, això és tot per part meva. Sapigueu que des del CRAI Biblioteca de Reserva estem a la vostra disposició per a qualsevol consulta.

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

CRAI Biblioteca
Reserva

CRAI

Centre de Recursos per a
l'Aprenentatge i la Investigació
UNIVERSITAT DE BARCELONA

blocbibreserva.ub.edu

[/CRAIBibliotecadeReserva](https://www.facebook.com/CRAIBibliotecadeReserva)

[craireserva](https://www.instagram.com/craireserva)

[CRAI Biblioteca de Reserva](https://www.youtube.com/CRAIBibliotecadeReserva)

CRAI Biblioteca de Reserva

Gran Via de les Corts Catalanes, 585

08007 Barcelona

Dins del CRAI Biblioteca de Lletres (primer pis)

Tel.: 934 035 313 / 934 035 793

Horari: de dilluns a divendres, de 8.30 a 20.30 h

E-mail: bib.reserva@ub.edu